

Čtyřicet let spolu i vedle sebe¹ (Střípky paměti a útržky poznámek českého sociologa k česko-slovenským vztahům v sociologii)

Miloslav Petrusek²

Katedra sociologie, Univerzita Karlova, Praha

Forty Years Together and Next to Each Other (Fragments of Memory and Shreds of Notes of a Czech Sociologist about Czecho-Slovak Relations in Sociology). The starting point of the article is a thesis about typological likeness of the founders of Czech and Slovak sociologies (Štefánek a Masaryk) who rather than being academic sociologists were "action sociologists" focused on the sociology of small nations. Slovak sociology partly cultivated Štefánek's heritage but in the 1960s set out on its own course in a close cooperation with Czech sociology and eventually with world sociology as well. The article pays close attention to conflicts of interest between audacious Slovak sociologists and totalitarian ideological power. Obviously, author relies on his own personal experience and contacts since a synthetic and critical assessment of the development of Slovak sociology between 1969 and 2009 is still unavailable. He appreciates the courage to develop unconventional theoretical topics and also the fact that Slovak sociological journal *Sociológia* was open – according to possibilities in that period – even for those Czech sociologists (Možný, Střítecký, Petrusek and others) who were in the Czech lands formally excommunicated from sociology. After the establishing of independent states in 1993 the development of sociology in both countries took off for different directions, which shall be comparatively analysed in the immediate future. *Sociológia* 2009, Vol. 41 (No. 1: 29-38)

Key-words: *national sociological discourse; sociology of small nations; Czecho-Slovak relations in sociology; conflicts with power; theoretical sociology*

1. České úsloví praví, že začínat se má od Adama. Adamem slovenské sociologie je nepochybně Anton Štefánek, tvůrce epochálního sociografického díla, po druhé světové válce (po zproštění úředních povinností) i formální reprezentant slovenské sociologie akademické či snad přesněji – univerzitní. A přesto se vede spor, nakolik Štefánek sociologem byl, či nebyl, nakolik splňoval ona „akademická kritéria“, která rádi klademe na „otce zakladatele“. Ať už nové archivní materiály poví cokoliv, zůstane asi v platnosti to, co napsal již v roce 1989 první (a zatím poslední?) systematický historik slovenské sociologie polský sociolog Włodzimierz Winclawski: „Sociologie pro něj byla především nutným nástrojem k projektování ekonomicko-sociálních změn a prostředkem racionalizace politické činnosti... Anton Štefánek se věnoval sociologii aplikované, jak sám říkal, a sociografii.“ (Winclawski 1991: 177 a 207) Jistě lze v jeho díle najít teoretické inspirace ze sociologie světové (Gumplowicz, Tönnies aj.), ale teoretikem Štefánek asi nebyl – a ani se za něho nepokládal.

¹ Článek byl napsán v rámci výzkumného záměru Institutu sociologických studií FSV UK MSM0021620841.

² Korešpondencia: Prof. PhDr. Miloslav Petrusek, CSc. Katedra sociologie FF UK, Celná 20, 116 42 Praha 1, Česká republika. E-mail: MPetrusek@seznam.cz

V roce 1990 ve 4. čísle Sociologie, v jubilejním roce masarykovském, vyšel stručný výbor ze sociologických prací Masarykových – a podobnost alespoň v jednom ohledu mezi dvěma „otci zakladateli“ se i na tomto skromném materiálu vyjeví: oba byli spíše muži činu a politického engagement než akademického teoretizování. Masaryk vůbec „čistou“ sociologickou teorii neměl rád a jeho pokus o sociologický systém skončil u první kapitoly. Co navíc oba autory spojovalo, byl eminentní zájem o problém „malého národa“, ať už jakkoliv odlišně motivovaný a teoreticky zakotvený.

2. Tato historická introdukce chce otevřít obecnější téma: sociologie „malých národů“ obvykle nemají velké aspirace teoretické a jsou ve stínu „velkých sociologických diskurzů“, které vedou „ti velcí“. Richard Münch (Münch 1984 a jinde) dokonce říká, že existují jen čtyři sociologické diskurzy, o nichž má smysl vážně uvažovat – německý, francouzský, britský a americký. Münch nadto jako všechno, čím se kdy zabýval, vkomponoval do parsonsovského schématu AGIL, takže tematicky jsou vlastně k dispozici jen čtyři meritorní diskurzy – s dominantou ekonomickou, politickou, s dominantou státu a národa a s dominantou kultury a náboženství. Jako každé schéma i toto zjednodušuje, nicméně je nesporné, že „malé sociologie“ se obvykle soustřeďovaly na téma národní (či státní) identity (původně to platilo i o sociologii polské, která dnes již k „malým sociologiím“ rozhodně nepatří, i o předrevoluční ruské sociologii, která se oklikou k tématu své národní identity dnes zase vrátila) a postupně se přes aplikovanou sociologii dostávaly k tématům překračujícím úzký rámec národního společenství či státního útvaru.

V případě české a slovenské sociologie tomu bylo jinak – i když, pravda, globalizační tendence a rozpad československého státu vychýlily vývoj sociologického myšlení a zkoumání z jeho již zaběhnutého řečiště. Dominantní témata přestala (po roce 1990) na jedné straně reprodukovat „podněty sovětských soudruhů“ (což se na Slovensku dělalo nesrovnatelně decentněji než v Čechách), ale také na straně druhé část sociologie začala opisovat imitační kruh kolem témat sociologie západní a nezdá se, že by začala přejímat s velmi podobnou nekritičností řadu oblíbených pojmů a problémů, jejichž logická (a někdy i věcná) preciznost může být pokládána za spornou – identita, občanská společnost, diskurz, kvalitativní metodologie atd. Nereglementovaná sociologie si, samozřejmě, procesem jakési autonomní očisty obvykle poradí s tím, co je dočasně módní, a postupně to vyloučí, nicméně imitační ohrožení je u malých sociologií mnohem větší než v rámci „velkých sociologických diskurzů“.

3. Nezapomeňme nadto, že oněch čtyřicet let, kdy jsme žili jako sociologická obec vedle sebe i pospolu, bylo přísně rozděleno hiátem listopadového přelomu 1989. Není úkolem českého sociologa v rámci příležitostného, jakkoliv

seriózně pojatého textu rekonstruovat podobnosti a rozdíly v sociální realitě, která se odrazila v charakteru a konkrétních projevech našeho oboru. Za nesporné lze však pokládat asi tyto skutečnosti: 1. dominanty „obrodného procesu“ v letech 1968 – 1969 byly v Čechách a na Slovensku odlišné; 2. normalizační zásah do sociálních věd byl na Slovensku měkčí než v českých zemích (podle některých údajů bylo ze strany vyloučeno a vyškrtáno v českých zemích téměř 80% společenských vědců, na Slovensku kolem 35%); 3. normalizační období bylo jistě poněkud paradoxně obdobím nejintenzivnějších kontaktů českých a slovenských sociologů, a to – stejně paradoxně – normalizátorů či konformistů i opozičníků a nonkonformistů: v tomto období se spontánně vytvořila česko-slovenská nonkonformní komunita, vzájemně se podporující a stimulující.

Do tohoto základního rámce chci vložit několik osobních připomenutí a poznámek. Každý individuální a ne zcela systémový (byť třeba solidně poučený) pohled na jakýkoliv sociální fenomén je nutně omezen osobní zkušeností, badatelskými zájmy, interindividuálními kontakty atd. Nejinak tomu bude i v tomto textu – jde o připomenutí a retrospektivní rekonstrukci „celkového dojmu“ s tím, že ze svých „střípků paměti a útržků poznámek“ zcela vylučuji hodnocení etická – nepřísluší mi (a vlastně nikomu zvnějšku), a pokud se slovenští sociologové sami rozhodli po roce 1989 pro „velké odpuštění“, je to věc jen a jen jejich velkorysosti.

4. Moje úvodní poznámka je zcela neskromně osobní, ale svým způsobem příznačná. První svůj sociologický text vůbec jsem totiž publikoval na Slovensku v roce 1963 v časopise, který předcházel *Sociológii* a jmenoval se *Otázky marxistickej filozofie*. Byla to studie o sociometrických technikách výzkumu malých skupin. (Petrusek 1963: 486-495) V té době ještě Ivan Sviták v tomtéž čísle volal po vědeckém výzkumu ateistických postojů a náboženských přežitků a J. Cibulka na šesti hustých stranách recenzuje nešťastnou knihu Dragoslava Slejšky o „dialektice výrobních sil a socialistických ekonomických vztahů“. V tomtéž roce v tomtéž časopise vyšly ještě dvě moje recenze, jedna na sovětskou knížku o sociologii (pravděpodobně Osipovovu, rukopis již nemám) a druhá na Baumanovu knížku o americké sociologii (*Wizje ludzkiego świata*). Co v Čechách ještě nešlo (nebo jen v míře omezené, protože nelze pominout drobnou sociologickou práci Klofáče a Tlustého (Klofáč – Tlustý 1959), na Slovensku prošlo – netvrdím, že s bouřlivým ohlasem.

Tento můj „slovenský sociologický začátek“ má ale svůj „historický“ komplement: v dobách nejhorších, kdy jsem nesměl publikovat a pracoval jsem jako knihovník, vychází v roce 1982 v *Sociológii* moje rozsáhlá recenze na knížku sovětské filozofky Alachverdžanové o vztahu realismu a nominalismu. (Petrusek 1982) Byla to skvělá záminka (knížka sama byla velice solidní) k rozvinutí úvah z filozofie vědy aplikované na sociologii: podstatnou část

textu bych bez uzardění dnes nejen podepsal, ale snad i publikoval. V tomtéž čísle ovšem jiný autor recenzoval Tofflerovu *Třetí vlnu*, v níž shledal „příklad strategických záměrů novodobého antikomunismu“.

Co je na věci asi nezajímavější, je to, že jsem všechny texty posílal redakci jako *homo novus* (1963) nebo dokonce jako *persona non grata* (1982), aniž bych kohokoliv osobně znal, nebo se na někoho osobně obracel. Jsem samozřejmě slovenské sociologické obci za to dodnes vděčný – i zdánlivé drobnosti posilují naději a povzbuzují ducha.

Co mě na slovenské sociologii – při mé teoretické orientaci – vždycky fascinovalo, byl zájem několika prominentních slovenských sociologů o teorii. Netvrdím, že na Slovensku docházelo k „převratům vědy“ či paradigmatickým revolucím, ale i v mrazivých dobách nezájmu o teorii vycházela celá monografická čísla věnovaná teoretickým problémům – tak v roce 1982 je celé čtvrté číslo teoretické – a jak! Juraj Schenk věcně analyzuje poslední verze pozdního pozitivismu, Soňa Szomolányi se zabývá proměnami strukturního funkcionalismu, Peter Guráš píše sice „kritiku“ Eisenstadtovy teorie modernizace, ale tak jak to bývalo obvyklé – pod formální záminkou kritiky nabízí solidní informaci. Jistě, ne o všech textech se to dá říci – některé kritiky buržoazních teorií jsou prostě mechanicky přejaty dokonce jen ze sovětských zdrojů. Ale byla taková doba a i toto bylo její velmi organickou součástí. V tomto čísle uvádí Dilbar Alijevová poprvé do našich končin fenomenologickou sociologii (Alijevová 1982) – velmi věcně s pomocí sovětské literatury, což nebyl v tomto případě krycí manévr, ale prosté konstatování faktu, že jsme zaostávali i za jednou (tou progresivnější) sovětskou linií sociologického teoretizování (Jonin, Bogomolov, Naumova, Kakabadze), přičemž ovšem základní bázi je původní „autentická“ literatura západní – ostatně Alijevová jen zřídka používá sousloví „buržoazní sociologie“, což je pro ni taky příznačné.

Alijevová se nepochybně stala během let teoretickou stálicí – spolehlivým informátorem a zasvěceným analytikem a nonkonformním kritikem. Nechci říci, že by se úplně od marxismu vzdálila, věcný důvod k tomu neměla, prostě s marxistickými impulzy pracovala tak, jak je ve vědě obvyklé. V třetím čísle ročníku 1984 píše studii o teoriích středního dosahu (v implicitní snaze znovu radikálně oddělit obecnou sociologickou teorii od historického materialismu), dodnes inspirativní – ostatně to platí o většině jejích textů, nemluvě o velké monografii o americké sociologii (Alijevová 1986), která byla syntetickým a systematickým shrnutím lecčehos z toho, co vyšlo časopisecky.

V roce 1986 vychází podobné teoretické číslo ostatně s týmiž vůdčími autory (Alijevová, Szomolányi, Schenk), kteří s decentní nonšalancí ignorují výzvu, aby „se marxistická sociologie vyznačovala třídně uvědomělým charakterem“ – nikdy nebylo tak úplně jasné, jak se to vlastně prakticky dělá. Schenk již v tomto čísle na pozadí západní sociologické teorie otevírá své

„velké téma“ synergetiky, Szomolányi velmi jemně zkoumá různé verze pluralismu v západní sociologii, od umírněně eklektického k anarchickému (Szomolányiová 1986); retrospektivně si uvědomuji, že není vyloučeno, že ideu komplementarity, kterou jsem potom rozpracoval v samizdatově vydané *Alternativní sociologii*, která měla na Slovensku větší ohlas než v Čechách (knižně vyšla až v roce 1991), jsem možná poprvé souvisle sledoval jako významnou myšlenkovou linii právě v tomto textu.

Ještě dvě věci dlužno dodat k této zde demonstrované teoretické orientaci. Poprvé se zde objevuje odkaz na sociobiologii (překlad ruského textu Michaila Komarova a citační odkaz u Szomolányi): sociobiologie zmizela ze zorného pole sociologů na dlouhá léta, snad teď pod tlakem evoluční psychologie a biologie ji budeme muset kriticky revitalizovat. A druhá poznámka – Slováci dávali prostor umlčovaným českým kolegům k věcnému výkladu témat, která pod dozorem českých kádrováků neměla valné šance na zveřejnění: v tomto čísle píše Jaroslav Střítecký o Habermasovi svým osobitým jazykem a s naprosto nenuceným nadhledem ignoruje jakékoliv pokyny, jak by se o „frankfurtské škole“ (v té době byl samozřejmě Habermas již dál) mělo „marxisticko-leninsky“ kriticky psát. Pravděpodobně poprvé se zde objevuje z pera Petra Horáka podrobná informace o Pierru Bourdieuovi, několik let předtím, než se stal Bourdieu v české sociologii nekritizovatelným guru. Ivo Možný píše o sociologii rodiny v Norsku s velkými přesahy do středoevropského prostoru a Miroslav Gregor o (západo)německé sociologii práce.

Shrnuto – vždycky jsem měl pocit, že někteří slovenští sociologové měli rozvinutější cit pro teoretické myšlení a kriticko-analytické přístupy ke klasickým i soudobým teoriím.

Jak říká český básník Jan Neruda – *čas oponou trhnul a změněn svět...* Po roce 1990 se těžiště zájmu přeneslo do aplikačních oblastí a do studia transformačních procesů a formování občanské společnosti – ale to je již kapitola z dějin „samostatné“ slovenské sociologie – pokusy o kooperaci (například ze strany Pavla Machonina) byly dočasné a v podstatě málo efektivní. Ale takový je prostě běh času a proměny společnosti a vědy, takže jakékoliv hodnocení by bylo z pera českého sociologa nekompetentní, ale především nevkusné.

5. Samozřejmě, že i na Slovensku existovali urputní badatelé nad socialistickými hodnotovými postoji mládeže (ještě v roce 1988 se o tom psalo), ale většinou se slovo ponechávalo vlastním nebo přizvaným oficiálním výtečníkům (Cirbes, Rychtařík aj.). Karel Rychtařík v roce 1987 opakuje v *Sociológii* mannheimovské trivium, že „sociologie vždy byla a vždy bude výrazně angažovaná společenskovědní disciplína“, jakoby nevěděl, že jde o to, jak angažovaná, jakým směrem orientovaná a ke komu promlouvající. Jakoby však nebylo rychtaříků a cirbesů, píší Zora Bútorová a Ivan Dianiška zásadní studii

(která neměla v české sociologii analogii) o samoregulaci vědeckého společenství (Bútorová – Dianiška 1988): sama teze, východisko (o elegantní argumentaci nemluvě) byly vlastně „protistranické“, neb o nějakém „stranickém řízení vědy“ tam arciť není ani zmínka. Vědecká komunita je kognitivně i eticky svébytné společenství, které je mocno si vytvořit, kontrolovat a respektovat vlastní regulativy nezávislé na vnějších intervencích státních či politických orgánů. Ta idea nabyla ovšem v nových podmínkách nové aktuálnosti: jak je tomu se samoregulací vědeckých komunit v podmínkách grantových soutěží, státních intervencí, obtížně vysledovatelného toku peněz do vědy, nepřiměřeně aplikované scientometrie atd.? Problém, jak patrně, živý i v demokratických společnostech, je svrchovaně živý a poněkud bolestný – aspoň v českých zemích.

V tomtéž čísle čteme nekrolog na Alexandra Hirnera (1911-1987), jehož zásluhy o slovenskou sociologii jsou asi větší díky jeho působení pedagogickému a organizačnímu než skrze publikovaná díla, jakkoliv zajímavá. Osobně jsem se s ním setkal třikrát a vždycky na mě působil svou charismatickou osobností, v níž se spojovala vědecká akribie, znalost a osobní skromnost. Jeho *Primárne dáta v sociológii* (1978) jsem četl již jako marginalizovaný a marxisticko-leninské sociologii zhola neužitečný jedinec, takže můj zájem o Hirnerův text byl motivován zcela nepragmaticky – tím víc jsem oceňoval jeho suverénní schopnost volně se pohybovat po rozlehlém poli sociologie – od zakladatelského díla *Človek a spoločnosť* přes analýzu kysucké rodiny až po studie ze sociální pedagogiky. Slovenská sociologie nám nicméně dluží vydání jeho rukopisných textů – zejména *Dějiny československé sociologie do roku 1948*. Dosud vydané deníkové záznamy nemohou toto dílo základního významu zdaleka kompenzovat.

6. Nemohu ale pominout ještě dva velké zápasy, které slovenská sociologie svedla s českým sociologickým establishmentem – nikoli proto, že byl český, ale proto, že byl tupý. Róbert Roško, jehož idea dvou okruhů (domáčího a společenského pracovního okruhu) byla odvážnou anticipací toho, co jinak, ale v zásadě v téže intelektuální intenci napsal Ivo Možný ve studii *Proč tak snadno* (Možný 1991), svedl nekompromisní, i když – pravda poněkud scholastický – zápas s čelným českým dogmatikem Miloslavem Formánkem o „pojetí socialistické dělnické třídy“. (Roško 1987) Odvážil se Formánkovi připsat ekonomický a technologický redukcionismus, nadto v podstatě až karikaturně proti sobě postavil dva superdogmatiky – Formánka a Ivana Hřízu (jeho jméno dokonce „sovětští soudruzi“ zlomyslně přeložili na „továřišče Užas“, úžas = rus. hrůza). Dnes jde samozřejmě o tematicky i věcně antikvovaný spor, společnost je jiná a třídní struktura se rozmazala, ale Roškova osobní odvaha jít do sporu s „koryfeji marxismu-leninismu“

a dokonce je obvinít z toho, že mají „cenzorský vztah k Marxovi a Engelsovi“, zaslouží prostě trvalou úctu.

Ten druhý spor, jehož publikaci ještě v září 1989 připravil Robert Roško jako „dokument, který je třeba pozorně číst“ (O čom... 1990), souvisel s celostátní vědeckou konferencí Československé sociologické společnosti konané 12. a 13. prosince 1988 v Praze. O této konferenci psala do *Rudého práva* nejprve Jana Perglerová, vcelku klidně a věcně, ale vzápětí v rozhovoru pro *Tvorbu* ředitel Ústavu pro výzkum veřejného mínění člen-korespondent ČSAV Karel Rychtařík ostře napadl některé tam údajně pronesené výroky jako „medvědí službu“ prokazovanou sociologií a dokonce položil provokativní otázku – „jak asi vypadá výuka sociologie tam, kde působí lidé, kteří rozvíjejí takového ‘teorie’?“ – otázku, jež vyústila v tvrzení, že jde o „nebezpečí odklonů k módám a zradám“. Na tuto surovou invektivu odpovědělo samostatnými dopisy do redakce *Tvorby* „osm statečných“ – šest Slovenek a Slováků (Zora Bútorová, Mario Dobrovodský, Pavol Frič, Vladimír Krivý, Iveta Radičová, Soňa Szomolányi, Imrich Vašečka) a česká socioložka Alena Miltová. Slovenská *Sociológia* (1990, číslo 4) celou diskusi uchovala jako cenný doklad toho, že čas již tehdy uzrál. Rychtařík nakonec v podstatě kapituloval a každému z autorů napsal dvouřádkové psaní, ale poslední patetické zvolání si nechal pro Zorku Bútorovou, jíž sdělil, že „obnovit leninskou koncepci socialismu neznamená špinit a destruovat“. Nepochopil, ačkoliv Gorbačov již dávno zahájil perestrojku a vyhlásil glasnosť (dnešní generace studentů již – snad naštěstí – ani neví, co to bylo), že v té době již o žádné obnovení nějakých leninských koncepcí socialismu nejde a jít nemůže: konec pozdně totalitního režimu se ohlašoval svíčkovými průvody a zvoněním klíčků.

Slovenští sociologové, v podstatě titíž, kteří polemizovali s Rychtaříkem (připojila se k nim Jarmila Filadelfiová a Magda Vášáryová), napsali ještě na sklonku roku 1989 otevřený dopis prezidentu Husákovi, který, samozřejmě, zůstal bez odpovědi.

7. Po roce 1989 řada slovenských sociologů (na rozdíl od českých) vstoupila aktivně do politického života – v čele Verejnosti proti násiliu stáli mj. Martin Bútor a Fedor Gál, do politického života odešla Iveta Radičová a poté manželé Bútorovi (kteří se vrátili z USA k fundamentálnímu studiu slovenské společnosti, které jakoby každoročně navazovalo na kvalitativně vyšší úrovni na sociografický podnět Štefánkův), po jistý čas se politicky angažoval i Juraj Schenk atd. Nedovedu a ani nejsem oprávněn zhodnotit, nakolik efektivní byla a je jejich participace v aktivní politice, co je však nesporné, je to, že tvorba občanské společnosti je urputné úsilí o to, aby občan nezůstal „jenom dočasným občanem. Občanskost začíná zájmem o nejnepatrnější problémy, o drobné lidské trampoty. Občanskost znamená vědět o nich, veřejně je pojmenovat a řešit... Občanskost znamená nejen delegovat odpovědnost na druhého, ale je-

li to treba, vzít ji na sebe.“ (Bútora 2004: 202) Takže sama skutečnost, že část slovenských sociologů svou občanskou povinnost „vzala na sebe“, je pro českou sociologickou obec ukazatelem, že i tudy vedou cesty sociologického poznání a „sociologické akce“.

8. Nevím, jaký je vztah slovenských sociologů k biochemikovi Ladislavu Kováčovi. Možná takový, jaký mají francouzští sociologové k historikovi světového jména Paulu Veynemu, který tvrdí, že „sociológia... neexistuje. Existuje fyzika, ekonómia (a to jediná), ale neexistuje *jedna* sociológia,... (protože) neodhalila nič, čo by sa už nevedelo: nijakú anatóniu spoločnosti, nijaký kauzálny vzťah, ktorý by zdravý rozum už nepoznal.“ (Veyne 1998: 180-181) Kováč má totiž také za to, že „súčasný stav kultúrnych vied pripomína stav, v akom sa nachádzala chémia na prelome 18. a 19. storočia. Horenie vysvetľovala tajomnou látkou flogistonom, ktorej hmotnosť bola záporná a činnosť tepelných strojov inou hypotetickou substanciou, kalorikom. Na prelome 20. a 21. storočia sú kultúrne vedy preplnené najrozličnejšími podobami flogistónov a kalorikov. V takejto situácii by podstatná časť materiálnych a najmä intelektuálnych zdrojov mala byť investovaná do prekonania rozdielu medzi prudkým rozvojom prírodných vied a techniky a zaostávaním kultúrnych vied.“ (Kováč 2007: 196) Jistě netřeba souhlasit s Kováčem v tom, že báží takové reorientace musí být „univerzálny darwinizmus“. V čem s ním souhlasit lze, jsou dvě kardinální teze: 1. předimenzované financování „sociálních programů“ je nutné kompenzovat dostatečným financováním základního výzkumu, bez něhož se „kulturní vědy“, tedy ani sociologie nikdy přírodním vědám nepřiblíží (aniž by je měly kopírovat) a 2. to podstatné, čím můžeme přispět do pokladnice světového sociologického vědění, nejsou partikulárie získané drobnými výzkumy (jakkoliv důležitými pro nás samotné), ale zásadní analýzy toho, čím jsme v nedávné minulosti prošli a s čím západní či euroatlantická společnost nemá žádnou zkušenost. Z toho tedy plyne – „aby sa temná história nezopakovala, aby sa zabránilo nástupu nových mýtov a utópií,... ľudstvo stojí pred potrebou masívnej reorientácie vedeckého výskumu a jeho priorít s dôrazom na rozvoj kultúrnych vied. ... Totalitarizmus a hekatombý 20. storočia by neboli bývali možné bez vedy; ona pre ne vytvorila technické predpoklady. No komunizmus nám ukázal, že totalitarizmy sa objavily nie preto, že vo svete bolo vedy veľa, ale že jej bolo málo. A že existovala veľká disproporcia medzi našimi znalosťami prírody a našou neznalosťou človeka a spoločnosti.“ (Kováč 2007: 197 a 202)

Kováčova výzva, ať už si myslíme o jeho kritice „kulturních věd“ a jeho „univerzálním darwinismu“ cokoliv, je nepochybně výzva závažná a svým způsobem zavazující. Opisovat to, čemu říkám „imitační kruhy“, neprospěje valně ani nám, ani světové vědě. S plným vědomím omezení, jež jsou vlastní

všem „malým sociologickým diskurzům“, bychom světu opravdu měli nabídnout svou generalizovanou (tedy teoreticky artikulovanou) zkušenost.

Nicméně již v roce 1991 v písemné diskusi o občanské společnosti Róbert Roško varoval: „Keď spoločnosť objavuje objavené, pochopiteľne sa tým nadchýňa, ľahko môže upadnúť do ilúzie, že sa s ňou nadchýňa aj ostatný svet. Nepreháňajme. Počkajme, čo si od nás vo svete vezmú a potom konštatujme: vzali to preto a preto.“ (Roško 1991: 58)

Nicméně je nesporné, že slovenská sociologie svému společenskému poslání v těch nejobtížnějších letech dostala. Není důvodů předpokládat, proč by na vážně míněnou výzvu nedokázala stejně vážně odpovědět dnes – badatelsky i občansky.

Miloslav Petrušek (1936) po studiu filozofie a historie v Brně (1954 – 1959) v 60. letech pracoval na výzkumu sociální stratifikace, v 70. a 80. letech mu byla zčásti omezena akademická dráha, publikoval v samizdatu (časopis *Sociologický obzor*). Soubory textů vydal po roce 1989 jako monografii *Alternativní sociologie a s Josefem Alanem pod názvem Sociologie, literatura a politika*. Byl děkanem Fakulty sociálních věd (1991 – 1996) a prorektorem Univerzity Karlovy (1997 – 2000), nyní je profesorem sociologie na Fakultě sociálních věd a Filozofické fakultě (sociologická teorie, teorie kultury), od r. 1992 je řádným členem Ruské akademie sociálních věd, členem Polské sociologické společnosti, rytířem řádu Akademických palem Francouzské republiky, členem Učené společnosti České republiky, nositelem zlaté medaile Univerzity Karlovy a Masarykovy univerzity v Brně. V poslední době vydal velkou monografii *Společnosti pozdní doby* (2007) a rozsáhlou jubilejní monografii k 660. výročí založení Karlovy univerzity „...ať je stůl stále prostřený“ (citát ze zakládací listiny univerzity).

LITERATURA³

ALIJEVOVÁ, D., 1982: Fenomenológia v sociológii. Sociológia, roč. 14, č. 4, s. 418-439.

ALIJEVOVÁ, D., 1986: Súčasná americká sociológia. Pravda, Bratislava.

BÚTORA, M., 2004: Odklínanie (Texty z rokov 1967-2004). Bratislava, Kalligram.

BÚTOROVÁ, Z. – DIANIŠKA, I., 1988: Samoregulácia vedeckého spoločenstva. Sociológia, roč. 20, č. 2, s. 157-169.

KLOFÁČ, J. – TLUSTÝ, V., 1959: Soudobá empirická sociologie. Orbis, Praha.

KOVÁČ, L., 2007: Prírodopis komunizmu: Anatómia jednej utópie. Kalligram, Bratislava.

MOŽNÝ, I., 1991: Proč tak snadno. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.

³ Seznam literatury není bibliografií slovenské produkce, ale pouhým souborem odkazů na texty či témata v článku diskutované.

- MÜNCH, R., 1984: Die Struktur der Moderne. Suhrkamp, Frankfurt a. m.
- O čom diskutovali československí sociológovia – dokumenty a listy. Sociológia, 1990, roč. 22, č. 4, s. 465-491.
- PETRUSEK, M., 1963: Sociometrické techniky a marxistická teorie spoločnosti. Otázky marxistickej filozofie, roč. XVII, č. 6.
- PETRUSEK, M., 1982: Ke kritice sociologického nominalismu. Sociológia, roč. 14, č. 4, s. 476-481.
- ROŠKO, R., 1987: Socialistická robotnícka trieda. Sociológia, roč. 19, č. 4, s. 447-459.
- ROŠKO, R., 1991: Rozhovory na diaľku. Sociológia, roč. 23, č. 1-2, s. 39-59.
- SZOMOLÁNYI, S., 1986: O teoretickom pluralizme v súčasnej nemarxistickej sociológii. Sociológia, roč. 18, č. 5, s. 513-527.
- VEYNE, P., 1998: Ako písať o dejinách. Chronos, Bratislava.
- WINCŁAWSKI, W., 1991: Lud, naród, socjologia: Studium o genezie socjologii slowackiej. Toruń.